BUDJET XARAJATLARINI REJALASHTIRISH VA USTUVORLASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Daminov Asomiddin Xudoyberdi o'g'li
QarDU tadqiqotchisi
asomiddindaminov70@gmail.com
0009-0001-7039-790X

Annotatsiya: Mazkur tezisda budjet xarajatlarini rejalashtirish va cheklangan moliyaviy resurslarni ustuvor yo'nalishlarga taqsimlash masalalari yoritilgan. Budjet xarajatlarini shakllantirishda faqat avvalgi davr ko'rsatkichlarini takrorlash emas, balki strategik maqsadlar, real ehtiyoj, kutilayotgan natija va mavjud moliyaviy imkoniyatlarni birgalikda hisobga olish zarurligi asoslangan. Xalqaro davlat moliyaviy boshqaruvi yondashuvlari hamda O'zbekiston Respublikasining budjet qonunchiligi asosida rejalashtirishning aniqligini oshirish, ustuvorlashtirish mezonlarini takomillashtirish va budjet qarorlarining natijadorligini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: budjet xarajatlari, budjet rejalashtirish, ustuvorlashtirish, moliyaviy resurslar, budjet dasturi, natijadorlik, tejamkorlik, strategik rejalashtirish.

Аннотация: В данном тезисе освещаются вопросы планирования бюджетных расходов и распределения ограниченных финансовых ресурсов по приоритетным направлениям. Обоснована необходимость при формировании бюджетных расходов учитывать не только показатели предыдущих периодов, но и стратегические цели, реальные потребности, ожидаемые результаты и имеющиеся финансовые возможности. На основе международных подходов к государственному финансовому управлению и бюджетного законодательства Республики Узбекистан разработаны предложения по повышению точности планирования, совершенствованию критериев приоритизации и повышению результативности бюджетных решений.

Ключевые слова: бюджетные расходы, бюджетное планирование, приоритизация, финансовые ресурсы, бюджетная программа, результативность, экономность, стратегическое планирование.

Abstract: This thesis examines the issues of budget expenditure planning and the allocation of limited financial resources to priority areas. It substantiates the need to consider not only the indicators of previous periods, but also strategic objectives, actual needs, expected results, and available financial resources when formulating budget expenditures. Based on international approaches to public financial management and the budget legislation of the Republic of Uzbekistan, proposals are developed to improve the accuracy of planning, enhance prioritization criteria, and increase the effectiveness of budget decisions.

Keywords: budget expenditures, budget planning, prioritization, financial resources, budget program, effectiveness, economy, strategic planning.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Davlat budjeti iqtisodiy va ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlarini moliyaviy jihatdan ta’minlashning asosiy vositalaridan hisoblanadi. Budjet resurslarining cheklanganligi sharoitida xarajatlarni to‘g‘ri rejalashtirish va ularni ustuvor vazifalar bo‘yicha taqsimlash davlat moliyasini boshqarish sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi budjetlarni tuzish, ko‘rib chiqish, tasdiqlash va ijro etishning huquqiy asoslarini belgilaydi [1].

Budjet xarajatlarini rejalashtirishdagi asosiy muammolardan biri mablag‘lar hajmini belgilash va kutilayotgan natija o‘rtasidagi bog‘liqlikning yetarli darajada kuchli emasligidir. Xarajatlar avvalgi davr amaliyotiga tayanib shakllantirilsa, yangi ustuvorliklar, ehtiyojlar va natijadorlikdagi farqlar yetarli hisobga olinmasligi mumkin. Shu sababli zamonaviy budjetlashtirishda xarajatlarning asoslanganligi bilan birga ularning strategik ahamiyati va kutilayotgan natijasi ham baholanishi lozim.

Budjet rejalashtirishning sifatini oshirish uchun uchta tamoyil muhim: birinchisi, xarajatlarning fiskal imkoniyatlarga mosligi; ikkinchisi, resurslarning strategik ustuvorliklarga mos taqsimlanishi; uchinchisi, moliyalashtirishning kutilayotgan natija bilan bog‘lanishi. OECD budjet boshqaruvi bo‘yicha tavsiyalarida budjetni o‘rta muddatli strategik ustuvorliklar bilan uyg‘unlashtirish va qarorlarni natijadorlik haqidagi ma’lumotlar bilan ta’minlash zarurligi ta’kidlanadi [2].

World Bankning davlat xarajatlarini boshqarish bo‘yicha yondashuvida fiskal intizom, strategik resurs taqsimoti va operatsion samaradorlik bir-birini to‘ldiruvchi yo‘nalishlar sifatida qaraladi [3]. Demak, budjet rejasining muvozanatli bo‘lishi uchun xarajatlar hajmi, ustuvorlik va natija o‘rtasida ichki mantiq mavjud bo‘lishi kerak (1-jadval).

1-jadval

Budjet xarajatlarini ustuvorlashtirish mezonlari

Mezon	Mazmuni	Baholash savoli
Strategik moslik	Xarajatning rivojlanish ustuvorliklariga muvofiqligi	Ustuvor maqsadga xizmat qiladimi?
Ijtimoiy ahamiyat	Xarajat natijasining aholi farovonligiga ta’siri	Qamrov va foyda qanday?
Natijadorlik	Kutilayotgan natijaning aniq va o‘lchanishi	Qanday natija olinadi?
Moliyaviy asoslanganlik	Resurs talabi va mavjud moliyaviy imkoniyat	Mablag‘ hajmi asoslanganmi?
Vaqt omili	Natijaga erishish muddati	Natija qachon olinadi?
Oldingi ijro	Avvalgi davrdagi natija va xarajatlar tafovuti	Dastur davom ettirilishi asoslanganmi?

PEFA 2016 tizimida budjet ishonchliligi, siyosatga asoslangan budjetlashtirish va budjet ijrosining prognoz qilinuvchanligi muhim baholash yo‘nalishlaridan hisoblanadi [4]. Bu esa rejalashtirishdagi katta tafovutlar keyingi ijro bosqichida moliyalashtirish jadvali va dasturlar natijasiga salbiy ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Budjet mablag‘larini ustuvorlashtirishda har bir budjet dasturi bo‘yicha maqsad, kutilayotgan natija, resurs ehtiyoji va asosiy indikatorlarni yagona shaklda ko‘rsatish maqsadga muvofiq. Bunda xarajatlarning ustuvorlik darajasi shartli ravishda yuqori, o‘rta va past guruhlarga ajratilishi mumkin. Yuqori ustuvorlikka ega dasturlar strategik maqsadlar va yuqori ijtimoiy samara bilan tavsiflanadi; o‘rta ustuvorlikdagi dasturlar zarur, biroq resurs cheklanganda bosqichma-bosqich moliyalashtirilishi mumkin;

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

past ustuvorlikdagi xarajatlar esa samaradorligi past yoki alternativ moliyalashtirish manbalari mavjud yo'nalishlarni qamrab oladi.

Bunday yondashuv budjet jarayonida barcha xarajatlarni bir xil darajada moliyalashtirishga intilishdan ko'ra, mavjud mablag'larni yuqori qiymat yaratadigan yo'nalishlarga yo'naltirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ustuvorlashtirish qarori shaffof mezonlar asosida qabul qilinishi boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshiradi.

IMFning fiskal shaffoflik yondashuviga ko'ra, budjet qarorlarining sifatini oshirish uchun moliyaviy ma'lumotlarning to'liqligi, ishonchliligi va o'z vaqtida taqdim etilishi muhim [5]. Shuning uchun budjet rejalashtirishda statistika, budjet ijrosi, dasturlar natijasi va xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarning yagona tahliliy bazada jamlanishi maqsadga muvofiq.

Budjet xarajatlarini rejalashtirishni natijaga yo'naltirish uchun "xarajat – mahsulot – natija" bog'liqligidan foydalanish mumkin. Xarajat resursni, mahsulot bajarilgan ish yoki ko'rsatilgan xizmatni, natija esa ushbu faoliyatning kutilgan iqtisodiy yoki ijtimoiy samarasini anglatadi. Masalan, xizmat ko'rsatish hajmining oshishi o'z-o'zidan yakuniy natija emas; uning sifati, qamrovi va foydalanuvchilar uchun yaratgan qiymati ham baholanishi kerak.

Shu nuqtayi nazardan, budjet so'rovida "qancha mablag' kerak?" savoli bilan bir qatorda "ushbu mablag' qanday natijani yaratadi?" va "natijani qaysi indikator bilan o'lchash mumkin?" savollarini ham majburiy kiritish taklif etiladi. Bu budjet talabining sifatini oshirish va moliyaviy resurslarni natijadorlik bilan bog'lash imkonini beradi.

Xulosa

Budjet xarajatlarini rejalashtirish va ustuvorlashtirishning samaradorligi, avvalo, resurslarning cheklanganligini hisobga olgan holda strategik maqsadlar va kutilayotgan natijalar bilan bog'liq qarorlarni shakllantirishga bog'liq. Tadqiqot natijalariga ko'ra, budjet dasturlarini baholashda strategik moslik, ijtimoiy ahamiyat, natijadorlik, moliyaviy asoslanganlik, vaqt omili va oldingi ijro natijalaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Budjet rejalashtirishda natijaga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, xarajatlarni ustuvorlik darajasi bo'yicha saralash, moliyaviy va natijaviy indikatorlarni birgalikda qo'llash budjet mablag'laridan foydalanish sifatini oshiradi. Mazkur mexanizm resurslarni faqat mavjud ehtiyojga emas, balki yaratiladigan qiymat va kutilayotgan natijaga qarab taqsimlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. O'RQ-360-son, 26.12.2013. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.
2. OECD. Recommendation of the Council on Budgetary Governance. OECD/LEGAL/0410. Paris: OECD, 2015.
3. World Bank. Public Expenditure Management Handbook. Washington, DC: World Bank, 1998. ISBN 0-8213-4297-5.
4. PEFA Secretariat. PEFA 2016: Framework for Assessing Public Financial Management. Second Edition. Washington, DC, 2016.
5. International Monetary Fund. Fiscal Transparency Handbook 2018. Washington, DC: IMF, 2018. DOI: 10.5089/9781484331859.069.
6. O'zbekiston Respublikasi. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-684-son, 22.04.2021. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.